

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. В умовах побудови правової держави питання впливу правових норм на свідомість, поведінку і діяльність особистості набувають все більш важливого значення. Відомо, що людина засвоює правові норми поведінки і діяльності в суспільстві у процесі навчання і виховання під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Ці фактори створюються суспільством і, за певних обставин, сприяють перетворенню цих норм в особистісні переконання, стають внутрішніми мотивами та критеріями поведінки й діяльності людини. За відповідних зовнішніх і внутрішніх умов правова культура як система ціннісних орієнтацій стає частиною загальної культури особистості. Зважаючи на це і визначаючи характер поведінки й діяльності особистості, що певним чином впливає на стан і якість суспільних відносин, все більше дослідників звертається до проблеми правового виховання й освіти особистості, її правової підготовки.

Учені наголошують на тому, що правова свідомість не тільки відбиває правовий досвід особистості, але й мотивує її поведінку й діяльність. Формуючись під впливом зовнішніх впливів, правова свідомість за принципом зворотного зв'язку спрямовує практичні дії особистості, орієнтує її на пошук оптимального розв'язання правових ситуацій, в яких виявляється зміст правової свідомості, виконуючи при цьому функцію регулятора поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової підготовки науковці найчастіше розглядають у світлі процесу підготовки вчителів, спеціалізація яких пов'язана з викладанням права в школі як навчальної дисципліни (В.Берман, С.Болоніна, В.Вербицька, А.Долгова, В.Дубровський, В.Морозова, П.Мусінов). Чільне місце серед цих досліджень посідають праці, присвячені вивченню правової культури вчителя як складової його загальної або педагогічної культури (М.Подберезський, І.Романова, О. Саломаткін).

Постановка завдання. Правова підготовка сучасного інженера-педагога має свої специфічні особливості, пов'язані з особливостями професійної діяльності, й вимагає теоретичного обґрунтування з позиції педагогічної науки, що неможливо здійснити без ґрунтовного аналізу праць дослідників, які торкалися проблем особливостей правової підготовки взагалі й фахівців різних галузей зокрема.

Виклад основного матеріалу. Правова підготовка, важливість її здійснення як цілеспрямованого, спеціально організованого й керованого процесу набула своєї актуальності з виникненням правової системи регуляції життєдіяльності в суспільстві. Проте на різних етапах розвитку суспільства погляди на її зміст, методи реалізації, форми забезпечення, безумовно, змінювалися, що було зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами.

Для представників певних професійних груп правова підготовка набувала свої специфічні характеристики. Так, аналіз наукових досліджень засвідчив, що важливе місце посідають питання визначення особливостей феномена правової або юридичної діяльності (В. Кудрявцев, Н. Лясковська, О. Мартиненко, М. Орзіх, Б. Пугинський, О. Вершинін та інші); цілей і завдань підготовки фахівців, покликаних здійснювати цю діяльність. Безумовно, саме представники юридичної діяльності, на яких покладено й правотворчу функцію, як ніхто інший у суспільстві повинні мати високий рівень правової культури, забезпечення сформованості якої пов'язано з організацією правової підготовки фахівців цієї галузі.

Окремо на сучасному етапі розглядаються зміст і методика формування правової культури працівників органів внутрішніх справ (В. Безбородий, Ф. Думко, А. Жалинський, О. Мартиненко, О. Морозов та інші науковці); зміст і роль правової культури в удосконаленні правоохоронної діяльності, місце правової культури у вихованні особистості

і профілактиці правопорушень (М. Фіцула, В. Синьов, В. Оржеховська, Г. Пономаренко та інші).

Слід відзначити, що на значення правових знань для представника педагогічної професії звертав увагу ще К. Ушинський: “Правові знання поряд із іншими, передбаченими навчальним планом, піднімуть авторитет народного вчителя в очах селян, його особистість буде слугувати сходиною для підняття розумового, морального і релігійного стану селян” [7, с. 36].

Відповіддю на потребу суспільства у формуванні правової культури кожного громадянина виявилось введення до навчальних планів вищих навчальних закладів циклу правознавчих дисциплін та розробка відповідних програм, зміст яких завжди залежав від політичного устрою України, Конституції, основних державних законів та інших нормативних документів.

Ураховуючи тісні зв'язки і взаємозалежності в розвитку держави і права, а також ту обставину, що завжди закони та інші нормативно-правові акти приймалися на основі Конституції, до навчальних планів 1917-2002 рр. правознавчі дисципліни вводилися в різні періоди під назвами “Конституція радянської республіки”, “Історія українського права”, “Радянська держава і право”, “Конституція”, “Радянська Конституція і радянське будівництво”, “Правознавство”, “Основи правознавства”. Зміст цих дисциплін залежав від становлення і розвитку права в різні періоди розвитку української держави.

Дослідники історії українського права, процесу його становлення і розвитку в період радянської доби визначали такі його основні етапи [3]:

- право незалежної української держави (1917 – 1921 рр.);
- право України в період будівництва соціалізму (1917 – 1935 рр.);
- право України в період “повної” і “остаточної” перемоги соціалізму (1936 – 1991 рр.);
- право України в роки незалежності (з 1991 до теперішнього часу).

Стан та розвиток права в кожному із зазначених періодів відповідно позначалися на змістові, завданнях, меті, формах і методах вивчення правознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах України. Аналіз навчальних планів і програм вищих навчальних закладів дає підстави стверджувати, що в період з 1972 по 1990 роки правознавчі дисципліни стали обов'язковими навчальними предметами під назвою “Радянське право”, “Правознавство”, на вивчення яких у навчальних планах підводилось 30-40 годин, а для їх вивчення були видані навчальні посібники, методичні рекомендації, посібники тощо. Але важливою для вищих навчальних закладів залишалася проблема забезпечення науковими кадрами, які організовували б на належному рівні викладання правознавчих дисциплін (нерідко цей предмет вели викладачі без базової освіти, без наукового ступеня і вченого звання).

Після проголошення України незалежною демократичною державою в навчальних планах вищих навчальних закладів правознавчі дисципліни стали обов'язковими, стабільними навчальними дисциплінами, на вивчення яких у більшості закладів передбачено 40 академічних годин. Але з урахуванням наданої вищим навчальним закладам автономії, кількість таких годин коливається в межах 30-50. Починаючи з 1991 року, правознавчі дисципліни вводяться під назвою “Правознавство”, “Основи права” тощо. Звичайно, зміст програм цих дисциплін корінним чином змінився, тому в пояснювальній записці відзначається, що в умовах побудови правової держави підвищується роль права як регулятора суспільних відносин, а відповідно, зростають і вимоги до громадян та службових осіб щодо суворого дотримання законів. Подальше зміцнення законності та правопорядку на підставі Конституції України передбачає, в першу чергу, знання громадянами, в тому числі службовими особами, вчителями, основ права, тому цей курс уводиться на всіх факультетах, спеціальностях і для всіх форм навчання. Демократизація системи освіти надала право провідним вищим навчальним закладам України розробляти і впроваджувати в навчальний процес альтернативні навчальні програми з дисциплін правознавчого циклу. Об'єктивна потреба вивчення такої навчальної дисципліни впливає з

Декларації про державний суверенітет України, в якій проголошено “необхідність побудови правової держави”, та Конституції України, де зазначено, що “в Україні визначається і діє принцип верховенства права”.

Чітко сформульовано й мету курсу з правознавства: забезпечити правову підготовку, спрямовану на формування інтелектуального потенціалу висококваліфікованих національно свідомих працівників, що володіють основами теоретичних знань у галузі правознавства, необхідних для їх майбутньої діяльності в ринкових умовах, самовдосконалення їх особистості та правової культури. Головними завданнями курсу є: правове навчання; виховання студентської молоді університету; формування в неї особистої поваги до людини, свого народу, держави України, де має діяти принцип верховенства права, де природні права і свободи людини є невід’ємними і ніким не можуть бути скасовані; виховання правової культури, правової свідомості та правової поведінки студентів. Саме на цих позиціях будується сучасна правова підготовка майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу.

Професійно-правова культура фахівця або правова культура його професійної діяльності передбачає наявність глибоких і об’ємних знань законів і підзаконних актів, джерел права, на які він повинен спиратися, створюючи й здійснюючи свою діяльність у професійному середовищі, розуміння принципів права учасників процесу професійної діяльності й способів правового регулювання їхніх відносин, професійне ставлення до права і практики, його застосування в професійному процесі в суворій відповідності з правовими або розпорядчими принципами законності, тобто високий ступінь володіння правом у конкретній професійній практичній діяльності. Ще більше вимог у зв’язку з цим висувається до учасника педагогічного процесу з підготовки майбутнього представника інженерно-педагогічної галузі, що передбачає, крім постійної безпосередньої взаємодії й спілкування (як галузь діяльності “людина-людина”), ще й підвищену відповідальність до особи, що створює це середовище, виступає в ньому активним, відповідальним суб’єктом. Тому для інженера-педагога з високим рівнем професійно-правової культури необхідною є не тільки сформована система правових знань і усвідомлення й розуміння, а також володіння правом у конкретних ситуаціях, але й система знань, умінь, що забезпечує спроможність представника інженерно-педагогічної діяльності донести правові знання до інших, забезпечити їх формування в учнів, студентів не лише на рівні повсякденної діяльності, але й у професійній галузі.

Правове забезпечення професійної діяльності інженера-педагога може здійснюватися на різних рівнях і різними засобами. Але в будь-якому випадку воно вибудовується на засадах його певної компетентності й готовності діяти в умовах організації навчально-виховного процесу з урахуванням правових норм, що існують. Правові відносини виникають в будь-якому процесі, особливо стосовно процесу взаємодії між людьми.

Так, Н. Саприкіна [6], визнаючи велику роль правових відносин в організації діяльності сучасного навчального закладу, звертається у своєму дослідженні до проблеми розвитку правової компетентності керівника освітньої установи. Автор розглядає правову компетентність керівника освітньої установи як “...інтегральну властивість особистості, що дозволяє брати участь у розробці рішень, самостійно вирішувати питання правозастосування на основі готовності до правової діяльності, наявності правового мислення і здатності до правової діяльності” [6, с. 3]. Питання правової компетентності керівника в сучасних дослідженнях часто пов’язуються з формуванням управлінської культури, до якої правова компетентність входить як обов’язковий компонент. На думку Н. Саприкіної, наявність цієї компетентності забезпечується готовністю керівника загальноосвітньої установи до правової діяльності, розвинутим правовим мисленням і здатністю до правової діяльності. До змістовних характеристик правової компетентності керівника школи автор включає: методологічні знання (філософські знання; знання загальної методології пізнання; знання методології педагогіки); теоретичні знання (знання освітнього права, цивільного права й інших галузей права; знання відомчих нормативних

актів); спеціальні знання (знання юридичних процедур, що використовуються в управлінській діяльності; знання методики підготовки локальних актів) тощо.

Правові вміння керівника школи в дослідженні науковця розглядаються в такий спосіб: уміння, що відповідають функціям керування (наприклад, уміння вирішувати проблеми; вміння запитувати різні дані; вміння консультувати та ін.); уміння використовувати загальнонаукові і частково наукові методи, їхній комплекс; спеціальні вміння (вміння укладати договір, уміння вести справи в суді тощо) [6, с. 9]. Отже, автор висвітлює знання й уміння, що необхідні для забезпечення правової бази діяльності керівника освітньої установи, що, в свою чергу, вимагає спеціальної правової підготовки в умовах вищого навчального закладу під час професійної підготовки майбутнього фахівця або під час підготовки з підвищення його кваліфікації.

Морально-правова культура педагога характеризується і досліджується П.Мусіновим як складник його загальної культури. Свідченням тому є таке положення автора про діяльнісно-правовий компонент, що "...припускає формування правової грамотності і здатності до трансляції морально-правових знань і досвіду, діагностики і прогнозування морально-правових тенденцій, ефективного використання морально-правових знань у конкретних ситуаціях; уміння на визначеному професійному рівні оперувати правовою термінологією, тлумачити законодавчі акти, складати службово-ділову документацію, організувати морально-правову освіту тих, хто навчається" [4, с. 7- 8].

Д.Грубіч у дослідженні [2] приділяє увагу теоретичній розробці та експериментальній перевірці інноваційної моделі загальноправової підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів, характеризує як цілеспрямовану взаємопов'язану діяльність педагога й студента, направлену на формування в майбутнього вчителя системи правових знань, умінь та навичок, системи ціннісно-правових орієнтацій, досвіду правової діяльності й законслухняної правомірної поведінки. Визначено принципи загальноправової підготовки майбутніх учителів, провідними з яких визнано принципи моралі та законності, гуманізації й гуманітаризації правової освіти, принципи диференціації й індивідуалізації, розвиваючого характеру навчання; демократизації, безперервності й спадковості правової освіти студентів. Дослідник констатує, що зміст загальноправової підготовки майбутнього вчителя обмежується вивченням обов'язкових дисциплін правового циклу: "Основи правознавства України", "Основи конституційного права України", "Інтелектуальна власність".

У дослідженні С. Болоніної [1] розглядаються науково-методичні основи викладання правових дисциплін у неюридичних вищих навчальних закладах. Обґрунтовуючи предмет і мету свого дослідження, автор підкреслює, що у складних умовах розвитку сучасного суспільства вища школа покликана не тільки готувати фахівців як професіоналів, але й як високоморальних людей зі сформованою правосвідомістю. Автор наголошує на тому, що низка законодавчих документів, прийнятих упродовж останнього десятиріччя ХХ століття у країнах СНД, їх спрямованість на ствердження загальнолюдських цінностей, розвитку свобод, прав і обов'язків особистості на основі принципів демократії, толерантності, вимагає формування покоління, що шанобливо ставиться до законів, вміє використовувати правові знання у професійній діяльності і захищати свої права. Разом із тим, автор констатує, що одним із найважливіших і разом із цим важко здійснюваних напрямів є формування у громадян переконання в абсолютній цінності права, в його універсальному характері.

Автор особливо відзначає той факт, що сьогодні в усіх середніх і вищих навчальних закладах викладаються основи права, в яких розглядаються загальні поняття про правову систему, найважливіші закони країни, що регулюють права і волі її громадян, розкривається зміст Конституції як основного закону. Однак, незважаючи на всі досягнення в цій сфері, у практиці зберігаються суперечності між необхідністю формування в майбутніх фахівців активної життєвої позиції в соціально-правових процесах суспільства і нерозвиненістю їхньої правової свідомості; між високими вимогами діяльності до правової підготовленості майбутніх фахівців і недостатнім рівнем їхнього задоволення у процесі підготовки у ВНЗ майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Розв'язання цих суперечностей автор пов'язує з умовами, що повинні бути реалізованими в навчальному процесі, а саме:

- спрямованістю викладання правових дисциплін на формування у студентів позитивно орієнтованої правової свідомості;
- відображення у принципах добору і змісті правових дисциплін соціально-економічного розвитку сучасного суспільства і вимог професійної діяльності до правової підготовленості майбутніх фахівців;
- застосування інформаційних комп'ютерних технологій і використання методів, що дозволяють активізувати процес пізнавальної діяльності студентів [1, с.7].

На підставі проведеного дослідження С.Болоніна дійшла висновку, що метою викладання правових дисциплін у неюридичних вищих навчальних закладах повинно бути формування позитивно орієнтованої правової свідомості майбутніх фахівців як системи юридичних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, правових настанов, що регулюють поведінку особистості в юридично значущих ситуаціях. При цьому зміст правових дисциплін повинний базуватися на концепції природних невідчужуваних прав людини і включати знання правового положення особистості в суспільстві (конституційні права та обов'язки людини і громадянина), знання окремих галузей права і законодавства, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Для нашого дослідження результати, отримані С.Болоніною, цікаві у зв'язку з обґрунтуванням необхідності спеціальної правової підготовки фахівців у межах засвоєваної ними професійної діяльності (в нашому випадку – інженерно-педагогічної, що має свою специфіку). На думку автора, правову підготовку майбутніх фахівців треба розглядати і здійснювати, спираючись на вимоги і зміст майбутньої професійної діяльності фахівців, а не як ізольовану навчальну дисципліну.

В.Одарій у дослідженні, присвяченому виявленню, науковому обґрунтуванню та експериментальній апробації педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності [5], звертає увагу на такі важливі умови підвищення ефективності підготовки майбутнього педагога як відображення у змісті навчального предмета правових норм взаємодії учасників педагогічного процесу; створення в навчальному процесі ситуацій, що спонукають майбутніх педагогів до самостійного усвідомлення змісту і засобів відтворення професійної діяльності крізь призму норм права; використання інтерактивних форм навчання, що сприяють набуттю майбутніми педагогами особистого досвіду регулювання відносин з партнерами в освітньому середовищі на основі норм права.

Висновки. Отже, проведений аналіз праць дослідників особливостей правової підготовки на сучасному етапі дозволяє стверджувати, що науковці відзначають актуальність і значущість правової підготовки для майбутніх фахівців будь-якої галузі, вказують на обов'язковість врахування у ній поряд із загальноправовими знаннями, що мають значення для кожного громадянина нашої країни, знання окремих галузей права і законодавства, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Перспективи подальших досліджень. У зв'язку з цим, подальшого дослідження вимагає аналіз тих галузей правових знань, що мають значення для майбутньої професійної діяльності фахівця інженерно-педагогічної галузі з метою з'ясування змісту його правової підготовки, шляхів забезпечення.

Список використаних джерел

1. Болонина С. В. Научно-методические основы преподавания правовых дисциплин в неюридических вузах : автореф. дис. ... канд. пед. наук / С.В.Болонина – М., 2000. – 25 с.

2. Грубіч Д. Ю. Інноваційні засади загально правової підготовки майбутнього вчителя: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Д. Ю. Грубіч. – Х., 2007. – 20 с.
3. Історія українського права: навч. посіб. / за ред. професора О.О.Шевченка. – К., 2001. – 215 с.
4. Мушинов П. А. Педагогические условия формирования нравственно-правовой культуры будущего педагога в процессе вузовской подготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук / П.А.Мушинов. – Новосибирск, 2000. – 17 с.
5. Одарій В. В. Підготовка майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. В. Одарій. – Одеса, 2005. – 20с.
6. Сапрыкина Н. Н. Развитие правовой компетентности руководителя образовательного учреждения в системе повышения квалификации: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. Н. Сапрыкина. – Оренбург, 1999. – 18 с.
7. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т.2. / К. Д. Ушинский ; сост. С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – 416 с.

Коваленко Д.В.

Аналіз досліджень особливостей правової підготовки майбутніх фахівців у системі професійної підготовки

Статтю присвячено аналізу наукових праць дослідників правової підготовки майбутніх фахівців із метою порівняння різних поглядів на цю проблему. З'ясовано особливості правової підготовки майбутніх фахівців різних професійних галузей, що зумовлюють необхідність забезпечення змісту правової підготовки знаннями галузей права і законодавства, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Ключові слова: правова підготовка, майбутній фахівець, професійна підготовка, галузі законодавства, інженерно-педагогічна діяльність.

Коваленко Д.В.

Анализ исследований особенностей правовой подготовки будущих специалистов в системе профессиональной подготовки

Статья посвящена анализу научных трудов исследователей правовой подготовки будущих специалистов с целью сравнения разных взглядов на данную проблему. Выявлены особенности правовой подготовки будущих специалистов различных профессиональных областей, что обуславливает необходимость обеспечения содержания правовой подготовки знаниями отраслей права и законодательства, непосредственно связанных с будущей профессиональной деятельностью.

Ключевые слова: правовая подготовка, будущий специалист, профессиональная подготовка, отрасли законодательства, инженерно-педагогическая деятельность.

D. Kovalenko

Analysis of Researches of Features of Future Specialists' Law Training in the System of Professional Training

The article analyzes scientific works of the scholars about the law training of future professionals in order to compare different views on this problem. The features of the law training of future specialists in various professional fields are determined, resulting in the need of providing the content of law training with the knowledge of the areas of law and legislation is directly related to their future professional activities.

Key words: law training, future specialist, professional training, fields of legislation, engineering and teaching activities.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2011 р.